

Euskal Teatroa Gerra Zibilean (1936-37)

URKIZU SARASUA, Patri

Euskaltzain urgazlea eta Literatura Ikerketa batzorkidea

UNED. Madrid

Sarrera data: 2009-11-26

Onartze data: 2010-07-14

Gerra Zibila eta ondorengo gerraostea suspertzen hasiberritako euskal kultura eta antzerkiarentzat kolpe latza izan ziren. “Aitzol” eta “Lauaxeta” mugimendu euskaltzalearen bi pertsonaia funtsezko eta gailenen fusilamendua, eta nazionalista sutsu eta nabarmendu gehienen erbesteratze eta kartzelaratzea, euskara erabiltzeko debekua, ...horrek guztiak haustura larria ekarri zuen. Alabaina, 1937an jaio eta urte berean, Bilbo erortzearekin bat zenduko zen *Eguna* lehen euskal egunkariaren garaiko kronikak jarraituz gero, faxistek okupatu gabeko eremuan hainbat antzezpeneen berri topa dezakegu, hala nola Bilbon, otsailaren 11an, *Bilboko Euzko Gastedija* taldeak eskaini zuena. Emanaldi horretan Pearse-ren *Iru Gudari*, gaztelaraz eta Soroaren *Ezer ez ta festa* euskaraz jokatu ziren.

Hitzaldi honetan aztertzen dira zein dramaturgiatan kokatzen diren bai aipatu obra hauek, baita batipat Yeats-Sota-Altunaren, *Negarrez igaro zan atsu*; S. Arana /M. Sota-ren *Libe*; eta A. Campión-A. Etxaberen *Pedro Mari*. Hala nola bereziki gerra gaitzat harturik honoko antzergigileok moldatu eta antzeztarazitako lanak: Antonio Ruiz de Azua “Ogoñope”, *Euzkadi 'ko erri baten* (Ekin, Mexico, 1950); Antonio Labaien, *Lurrikara (Euzko Gogoa, Miarritze, 1955)*; Jean-Louis Davant, *Agirre presidenta* (Arrokiaga, 1995), eta Carlos Panera, *Lauaxeta, herri antzerkia* (Bilbao, 2005)...

Hitz-gakoak: Euskal teatroa, Gerra Zibila, Eguna, Erbestea, Manu Sota.

La guerra y la inmediata postguerra supusieron un cruel golpe para la incipiente cultura vasca así como en especial para el teatro. “Aitzol” y “Lauaxeta” dos intelectuales fundamentales en el movimiento basquista fueron fusilados, así como otros escritores y nacionalistas que o tuvieron que exiliarse o sufrieron largos años de cárcel. Estos hechos así como las prohibiciones del uso del euskara trajeron consigo una grave crisis. Para conocer el movimiento cultural anterior que se dio durante la República y la guerra civil se puede ojear el diario *Eguna* [El día] que se editó en Bilbao desde el 1 de enero hasta la caída de Bilbao. Nos podemos encontrar en sus páginas entre otras las reseñas de la sesión de teatro que el 11 de febrero *Bilboko Euzko Gastedija* [La juventud vasca de Bilbao] ofreció con la representación de la obra de P. Pearse *Tres Gudaris* en castellano y la de M. Soroa *Ezer ez ta festa* [Se hace fiesta por nada].

En esta conferencia, -acompañada de numerosas ilustraciones- se analizan las dramaturgias en las que se hallan inmersas dichas obras, así como las siguientes de W.B. Yeats-M. Sota-J. Altuna (*La anciana que pasó llorando*), S. Arana-M. Sota (*Libe*), A. Campión-A. Etxabe (*Pedro Mari*). Así como aquellas otras que teniendo como *leit-motiv* la guerra civil han sido escritas, dirigidas y representadas por A. Ruiz de Azua “Ogoñope” (*En un pueblo de*

Euzkadi, Ekin, Mexico, 1950), A. Labayen (*Terremoto, Euzko Gogoa*, Biarriz, 1955), J.-L. Davant, *Agirre presidenta*, Arrokiaga, 1995), y C. Panera (*Lauaxeta, teatro popular*, Bilbao 2005)...

Palabras clave: Teatro vasco, Guerra Civil, El Día, Exilio, Manu Sota.

La guerre et l'immédiate après-guerre a été un coup terrible porté à la culture basque naissante, et tout particulièrement au théâtre. « Aitzol » et « Lauaxeta », deux intellectuels fondamentaux dans le mouvement basque ont été fusillés, ainsi que d'autres écrivains et nationalistes qui ont dû s'exiler ou ont passé de longues années en prison. Ces faits, ajoutés aux interdictions d'utiliser le basque, ont entraîné une grave crise. Pour connaître le mouvement culturel précédent né durant la République et la guerre civile, on peut lire le quotidien *Eguna* [Le jour] qui a été édité à Bilbao du 1er janvier jusqu'à la chute de Bilbao. Nous pouvons trouver entre autres dans ses pages les comptes rendus de la séance de théâtre que *Bilboko Euzko Gastedija* [La jeunesse basque de Bilbao] a offert le 11 février avec la représentation de l'œuvre de P. Pearse *Tres Gudaris/Trois Gudaris* en espagnol et celle de M. Sora *Ezer ez ta festa* [On fait la fête pour un rien].

Cette conférence, –accompagnée de nombreuses illustrations– analyse les dramaturgies dans lesquelles ces œuvres sont plongées, ainsi que les suivantes de W.B. Yeats-M. Sota-J. Altuna (*La anciana que pasó llorando*)/(*La vieille dame qui passa en pleurant*), S.Arana-M.Sota (*Libe*), A. Campión-A.Etxabe (*Pedro Mari*). Mais également d'autres qui, ayant pour *leitmotiv* la guerre civile, ont été écrites, dirigées et représentées par A. Ruiz de Azua « Ogoñope » (*Dans un village d'Euskadi*), Ekin, Mexico, 1950), A. Labayen (*Terremoto*)/(*Tremblement de terre*), *Euzko Gogoa*, Biarriz, 1955, J.-L. Davant, *Agirre presidenta* (Agirre président), Arrokiaga, 1995), et C. Panera (*Lauaxeta, théâtre populaire*), Bilbao 2005)...

Mots-clés: Théâtre Basque, Guerre Civile, le jour, exil, Manu Sota.

The war and the immediate post-war period were a cruel blow to the nascent Basque culture especially for the theatre. "Aitzol" and "Lauaxeta" two fundamental intellectuals in the "Pro-Basque" movement were shot, as well as other writers and nationalists who went or were forced into exile, or endured long years in prison. These facts as well as the prohibitions on the use of the Basque language brought with it a serious crisis. To be acquainted with the earlier cultural movement that took place during the Republic and the civil war one can browse the newspaper *Eguna* [The Day] which was published in Bilbao

from 1 January until the fall of the city. We can find in its newspaper sheets among other items, the review of the theatre sessions that on 11 February *Bilboko Euzko Gastedija* ["The Basque Youth of Bilbao"] gave a performance of the play by P. Pearse *Tres Gudaris* ("Three Soldiers") in Spanish and the play of M. Soroa *Ezer ez ta festa* [Se hace fiesta por nada].

In this presentation, - together with several illustrations - discusses the dramatic art that these works are steeped in, as well as in the following W.B. Yeats-M. Sota- J. Altuna ("*The old lady who wept away*"), S.Arana-M.Sota (*Libe*), A. Campi3n-A.Etxabe (*Pedro Mari*). In the same way those works that have as *leitmotif* the Spanish Civil War have been written, directed and performed by A. Ruiz de Azua "Ogo3nope" ("A Town of Euskadi") Ekin, Mexico, 1950), A. Labayen (*Terremoto* ("Earthquake"), *Euzko Gogo*a, Biarritz, 1955), J.-L. Davant, *Agirre president*a ("Agirre President"), Arrokiaga, 1995), and C. Panera ("Lauaxeta, popular theatre"), Bilbao 2005)..

Keywords: Basque theatre, Civil War, The Day, Exile, Manu Sota.

Gerra Zibila eta ondorengo gerraostea suspertzen hasiberritako euskal kultura eta antzertiarentzat kolpe latza izan ziren. «Aitzol» eta «Lauaxeta» mugimendu euskaltzalearen bi pertsonaia funtsezko eta gailenen fusilamendua eta nazionalista sutsu eta nabarmendu gehienen erbesteratze eta kartzelaratzek, euskara erabiltzeko debekuak, horrek guztiak haustura larria ekarri zuen.

Aipatu bi idazle horietaz aparte ezin utzi izendatu gabe beste idazle fusilatu zenbait hala nola Martin Lekuona, bere anaia Manuel Lekuonarekin *Eun dukat* antzerkiaren egilea¹, Jose Mari Azkarraga “Lurgorri”, eta Josu Peña “Aitza”².

1937an jaio eta urte berean, Bilbo erortzearekin bat, zenduko zen *Eguna* lehenengo euskal egunkariaren Gerra kronikak jarraituz gero, faxistek okupatu gabeko eremuan hainbat antzezpene berri topa dezakegu, hala nola Bilbon, otsailaren 11an, *Bilboko Euzko Gastedija* taldeak eskaini zuena. Emanaldi horretan *Inu Gudari*, gaztelera, eta Soroaren *Ezer ez ta festa*, euskaraz jokatu ziren.

Hona teatro ikuskizun emanaldien zerrenda:

TEATRO IKUSKIZUNAK

URTEA	EGILEA-OBRA	ERREPRESENTAZIOAK/TALDEAK
1936	Guillermo de Sota, <i>Los cuatro caminos...</i> Navarro y Torrado, <i>Dueña y señora</i> Luis Mujika, Combate, <i>Romancero Gitano</i>	Teatro Arriaga, Bilbao IX Bilbao Bide Berria. Coliseo Albia, Bilbao
1937	X, <i>Nekane (Haur T.)</i> A. Amundarain, <i>Uste diñat</i> W. Yeats- M. Sota-J. Altuna, <i>Negarrez igaro zan atsua</i> Pepe Artola, <i>Xabiroia</i> W. Yeats- M. Sota-J. Altuna, <i>Negarrez igaro zan atsua</i> W. Yeats-M. Sota-J. Altuna, <i>Negarrez igaro zan atsua</i>	Ea, 6-I- Ea, 6-I- Sopelana, 10-I- Tiki-taka, Bermeo, 20-I- Bermeo, 20-I- Bermeo, 4-II-

¹ Lekuona anaiak, *Eun dukat*, Antzerti euskal antzertiaren ilerokoa, 41-42 zb. Tolosa, 1935.

² Latxaga, 36 'ko gudaldian su-izkillatutako idazle gazteak: *Lauaxeta, Lurgorri, Josu Peña (Aitza)*. Euskerazaintza, 2002.

	S. Arana / M. Sota, <i>Libe</i> (gazt.)	Bilbao, Albia, 4-II-
	M. Soroa / T. Alzaga, <i>Ezer ez ta festa</i>	1-II Bilboko Euzko Gaztedija
	P. Pearse-M. Sota-Lauaxeta, <i>Iru gudari</i> (gazt.)	11-II-
	J. Coterrillo, <i>Alas rojas</i>	1-II- Arriaga Antzokia
	J. Arroita-Jauregi, <i>Amaya</i>	Bilbo, 26-27-III-
	W. Yeats- M. Sota-J. Altuna, <i>Negarrez igaro zan atsua</i>	Lemoiz, 28-III-
	Elai-Alai	Ea, 28-III-
	A. Campi3n-A. Etxabe, <i>Pedro Mari</i> ³	Barcelona, Liceu 29-V/ 6-VI-
	Eresoinka	Paris, Pleyel, 18-XII-
1938	E. Urruzola "Uxola"	Larrinagako kartzela (?)
	Elai-Alai	Paris, Wagram aretoa 19-II-
	Elai-Alai	Hazebrouck, Turcoing, Lille
	Eresoinka	Théâtre de Paris, 18-IV-
	Eresoinka	London, Aldwych Th., 18-VI-
	Eresoinka	Bayonne, 13-14-IX-
1939	Eresoinka	Radio Toulouse, 22-I-
	Elai-Alai	Dunquerque

Hona nola kontatu zion garaiko giro hori Jesus Maria Leizaolak Robert Marrast ikerle katalandarrari:

En aquest país, les activitats del teatre professional van centrarse principalment en espectacles lírics, òperes i ballets patrocinats pel Consell de Cultura del govern basc (Testimonio de Leizaola, 1963). A Bilbao, el mes de novembre de 1936: funciona el grup teatral de la *Federación Universitaria Escolar de Euzkadi (UFEH) Bide Berria*, sota la direcció de Luís Mújica i Antonio Ramirez. Va donar quatre o cinc representacions a benefici dels combatents i de llurs al Coliseu Albia, i després al front i als hospitals militars. El programa comprenia muntatges escènics de poemes del *Romancero Gitano* de García Lorca, poemes sobre la

³ Alfredo Etxabe, *Pedro Mari*. Melodrama en cuatro actos. El tercero dividido en dos cuadros, basado en la leyenda del mismo título de Don Arturo Campi3n. Estrenado en el Teatro de los Campos Eliseos de Bilbao el 19 de marzo de 1922. Bilbao, 1932.

defensa de Madrid i congons revolucionáries. A vegades, els actors improvisaven sobre un terma donat, com en el cas de *Combate* de Luis Mújica, destinat a protestar contra els bombardeigs dirigits contra la població civil. El mes de setembre de 1936, una companyia patrocinada per la Junta de Espectáculos del Auxilio Social de Vizcaya va presentar al Coliseum Albía de Bilbao una obra de qualitat: *Los cuatro caminos* amb Guillermo Soto; al Teatre Arriaga. La companyia de Diaz Axtigas-Collado va donar una serie de representacions de *Dueña y Señora* de Navarro y Torrado⁴.

Gaztelaniazko antzerti mota desberdinak aipatzen ditu Luis Miguel Gómez Díaz-ek duela gutxi plazaratu bere testu eta agirien bilduman⁵, bertan agertzen zaigula nola Arriaga antzokian 1937ko otsailaren lehen egunean estrenatu zuten Julio Cotterillo Llano-k idatzitako *Alas rojas*.

Baina gu hemen batipat euskal antzertiaz mintzatuko gara.

Esan bezala, teatro zaletasun hori ez zen gerra edo kartzela bezain egoera larrietan iraungi. Izan ere, Estanislao Urruzola «Uxola»k adierazten duen moduan⁶, antzertia eta aldizkaritxo klandestino bat batasun eta erresistentziarako baliabide ia bakarrak ziren.

Hona zer zioen, besteak beste, Barkaiztegik Zumaian sinaturiko “Sota jaunaren “Iru Gudari”, Zumaya’n” artikuluan herriko semea zen Etxabek gipuzkeraz prestatu obraz eta Iñauteri igandean antzetzuko zenaz, *Sota’tar Imanol’ek sortutako antzerkirik mamintsu, sakon eta aberkoiena euskeraz adalatu bear digute. Antzerti ori, ez dago esan bearrik IRU GUDARI da*⁷.

⁴ MARRAST, Robert: *El teatro durant la guerra civil espanyola. Assaig d’historia i documents*. Barcelona, Institut del Teatre, 1978, 204.

⁵ GÓMEZ DÍAZ, Luis Miguel: *Teatro para una guerra [1936-1939]. Textos y Documentos*. Centro de Documentación teatral, Ministerio de Cultura, Madrid, 2006.

⁶ URRUZOLA, Estanislao: *Askatasun garatza*. Antzerti 56, Donostia, 1983.

⁷ *El Día*, Donostia, 1934-02-07.

Eta *Iru gudari Mutriku*'n izendatu eta Andonik sinaturiko bertsoetako aha-paldi batek honela :

«Iru Gudari» antzerki-izena
 Nori etzayo burutzen...?
 Abertzalerik bai ote dago
 Etzaionik biotz-mintzen...?
 Euzko semeak Aberri aldez
 Dira mendira irtetzen,
 Auetan iru gazte, kementsu
 Dituzte arrapau eta iltzen.
 Antzezleri trebeak eta
 antzekizun aberkoia,
 auxen genuen aspalditikan
 gure gogo eta naia⁸.

Iru Gudari -z mintzo zaigu ere Nikasio Arizmendi “Atarrene” donostiar antzezle eta gudariak “Gora Euzko-antzerkiak” izeneko bertsoetan⁹: Ala Agustín Anabitarte ote EGUNA-ren faksimileko sarrerak dioenez? Arizmendi badakigu Euzko Iztundeko antzezle izan zela Shakespeare-ren *Irritza*-n eta Marzelino Soroaren *Ezer ez ta festa*-n ere parte hartu zuena:

GORA EUZKO-ANTZERKIAK

Erdel-antzerki asko dirade
 Gau<r> Bilbao'n antzegarri,
 Ontan Euzkadi'n ote geraden
 Ezin da jaunak igarri.
 Euskara dabil askon artean
 Aztuta ain lotsagarri,
 Gure aberriak era onetan
 Andaluzia dirudi.

⁸ *El Día*, Donostia, 1936-05-29.

⁹ Nemesio Arizmendi «Atarrene», *Eguna*, 1937, otsailak 10.

Erderaz bein ta erderaz beti,
Urte batian ta beste,
Euzko antzerkiak baztartu eta
Erdera aurrera damate.
Orla baguaz gure bazkunak
Ikusten ez al dezute
Euzkadi'ri on baño lengo
Kalte duela nik uste.

Au ikusita, samindurikan,
Antzezlari gipuzkoarrak
Asmotan gera, Jaunari lagun,
Astindutzeko baztarrak;
Zerbaiterako gera euzkeldun
Odol garbiz euzkotarrak.
Lanera gatoz antzeztutzero
Euzkel-antzerki jatorrak.

Euzko-antzezlari taldetxo bat
Neska-mutilen artean
Bildu ginaden euzkera utsez
Antzeztutzero asmoan;
Gure asmoak jarri ditugu
Ziur aurrera bidean
Igande ontan antzezturikan
Bilbo'ko antzoki batean.

Igande ontan batzuk erderaz
"Iru gudari" jarririk,
"Ezer ez ta festa" antzezko degu
Euzkeraz zerbait emanik.
Urrengo gure antzoki jaia
Euzkeraz bakar bakarrik;
Antzeztokian ez da entzungo
Euzkera ederra baizik.

Etorri zintzo gure jaitara
 Anai maite euzkotarra,
 Euzko odolaz, euzko-biotzaz,
 Euzkadi'n seme ba zera.
 Etzekiela ta ikasi zun
 Sabin'ek gure euzkera;
 Ikasi ezazu abertzalea
 Sabin aundien antzera.

Ikusten dugun bezala bertso hauetan, lehenik Atarrenek kritika gogorra egiten dio Bilbaori, esanez Andaluzia dirudiela eta errepresentatzen diren antzerkiak ia gehienak gaztelaniaz direla. Honen ezagugarri izan daiteke noski Bilboko *Emakume Abertzale Batzak* antzestu zituenak 1937ko otsailan: Matai San Cristobalen *La virtud del silencio*, zeren komentatzen duen bezala EGUNAKo berriemaileak¹⁰, *ixilaren egimena ekandu gustijen itturiya da ixan be, onbide gustijen sustraya*, edota Varela-Zumeltzu anaian, *Cuando el amor es puro, Mattetasuna garbi aratza danian...*

Jakina da 1922an sortu zela Emakume Abertzale Batza Ambrose V. Martin O'Daly irlandesak Bilbon apirilean emandako hitzaldiaren ondoren CUMANN NA -BAN elkartearen antzeko zerbait egituratzeko. Baina 1923ko irailean debekatu egin zuen Primo de Rivera jeneralak, eta 1931an berriro piztu zen Bigarren Errepublikarekin. 1932an jada bazituen 116 egoitza Bizkaian, 66 Gipuzkoan, 12 Nafarroan eta 11 Araban. Beren helburuen artean zegoen anderea ongi prestatzea eta janzteia bizitza modernorako, takigrafia, mekanografia eta euskara ikasiz, hala nola antzerki ikuskizunak prestatuz eta mendirako irteerak eginez.

Iru Gudari drama historikoa XIX. mendean kokatzen da eta ixtorioa Nafarroako mendietan lekutzen, lehen karlistadaren garaian. Lehen ekitaldian hiru gudari heriotzara zigortuak izango dira, beren buruak soilik euskaldu-

¹⁰ «Antzerki-jaya», EGUNA, 1937, II-28.

nak kontsideratzeagatik, halaxe baitio Ganitzek :...*Ez Españako bakaldunarena, ez Franceko erkalarena: euzkotarrak uts-utsik*¹¹. Bigarren ekitaldian fusilatua izango dira, baina Barkaiztegi jeneralak gualostea abandonatuko du, bere ahaleginaren frakasoaren aurrean.

Tragediaren bukaeran EMAKUMEA deritzan eta Euskal Herria irudikatzen duen pertsonaiak honako bakarrizketa egiten du:

LENENGO BURUZAGIJA.

Iru zoro erail doguz baña euren zorakerija berpiztu dogu onengan!

EMAKUMIA

(*Iru gorpuben ganian zutunduten dala leoi baten legez*).

Neure semiak erail dozubez! (*Emakumiaren ingurubak argi diz-dizkor batek estalduten dauz zerutiko agerpen bat ixango balitz. Bittartean Euzko-Abendearen Ereserkija entzuten da*). Neure semiak erail dozubez! Mendijak ... eta itxasuak ... lurra ... eta Aberriko ur gustijak zebeñ aurka jagi biar litzakez, gaizkiñok, zoratuta legez matte nabereñ semiñ gaizkiñok ... Nazana naz eta ixango nazana! Semiñ odolaz ta samiñakaz azi tta aintziduten nazana naz! Itxartuten diran euzkoen goguetan bixi nazana naz! Euzkotarren mattale bakarra izango nazana naz! Lur zati bat ludiñan dan artian eta euzko-bijotz batek dardar dagijian bittartian neure amatasun ezilkor au bixi ixango da! Ixadijaren asikeratik euzkotarren egijazko ama ixan nintzan naz! Il diran euzkoen amea neu ixan naz eta bixiko diranena neu naz. Neure altzuan alkartuta bixiko dira ezilkorra dan Azkatasun donian!...

Antzoyala (33-1-26/33-2-15)¹²

¹¹ KORTAZAR, Jon (ed.): *Esteban Urkiaga, Lauaxeta. Antzerkia*. Klasikoak 38, Euskal editoreen elkarte. Oiartzun, 1990, 96.

¹² Jon Kortazar, aip lib., 127.

Manu Sotak eta Lauaxetak moldatu zuten antzerki hau eta *Bilboko Euzko Gaztedijak* oholtzaratu gaztelaniaz¹³.

Pertsonaia sinboliko honek teatro politiko sinbolikorantz garamatza eta beraz, mintza gaitezen orain, zertxobait euskal teatroak irlandesarengandik jasan izan zuen eraginaz.

Pádraic Pearse (Dublin, 1879-1916) antzerkigile eta idazle irlandarra *An Claidheamh Soluis*, liga gaelikoaren egunkariaren editorea zen, Irlandako Independentzia Komandante gisa sinatu zuten zazpietarik bat. Halaber honen *The Singer* (1915) *Buruzagijak*, Sotak itzuli zuen gaztelaniara lehenik eta Jose Altunak euskaratu zuen gero.

Hona antzerki honen bukaerako agerraldiak zer dioen:

MACDARA

The fifteen were too many. Old men, you did not do your work well enough. You should have kept all back but one. One man can free a people as one Man redeemed the world. I will take no pike, I will go into the battle with bare hands. I will stand up before the Gall as Christ hung naked before men on the tree!¹⁴

MANAIM

Hogei mutil zoro larregi ziran... Gixon bakar batek azkatu daikez euzkotar gustijok, gixon bakar batez gixadi gustija gairkatu eban lez. Neu juango naz euron atzetik, izkilu-barik, esku-itsi... eta azpiratzailien aurrian jagiko naz... Josu-Kristo guntzian lez, gixonen aurrian biloxi. Jarraitu niri gustijok erijotzaren bila... gure ikurriñaren guntzakatik... jarraitu nagixube erijotzaren bila Euzkadi bixi izan datten...¹⁵

¹³ *Euzkadi*, 1933-I-27/II-15.

¹⁴ <http://www.ucc.ie/celt/published/E950004-001/index.html>

¹⁵ SOTA, Manu & ALTUNA, Jose: *Caudillos. Esbozo dramático en un acto. Padraic Pearse-ren The Singer-en egokipena. Buruzagijak*, Bilbao. Verdes, 1935, 25.

Obra politikoa ez ezik profetikoa ere izan zen antzerki hau Pearse fusilatu egin baitzuten 1916an. Eta noski, itzultzailea *ars amplificatoria* legez ezagutzen den antzeaz baliatu zen bere bersorkuntza moldatzerakoan.

Sota eta Lauaxeta izan ziren bereziki saiatu zirenak batez ere teatro irlandesa eredu gisa hartuta (Pearse, Yeats,¹⁶ Maeterlinck,¹⁷..antzerkigileen egokipenak egiten, kostumbrismotik euskal teatroa ateratzen eta antzerki politiko sinbolista bat lantzen eta irudikatzen.

Yeats, Ezra Pound-en bitartez Japongo Nô teatroaren elementuak bereganatu zituen, eguneroko gertaerak giro poetiko batean txertatuz eta mito bilakatu. Hala nola *Kathleen...*, zein 1904 abenduaren 27an Dublingo *Ireland's National Theatre* -en estreinaldian eman zen.

Gauza jakina den bezala Maeterlinck-ek oso ospe haundia izan zuen, 1911an Nobel saria jaso eta Federico García Lorca-rengan ere eragina izan zuen. Halaber Yeats-i ere Nobel saria eman zioten 1923an.

Gerra hasi eta gero *Kurtzuluk*, alegia Augustin Zubikaraik¹⁸, Bermeoko gudarostetik “Bermeoko antzerki jai ondoren” izendatutako beste artikulu batean honakoa diosku:

“Tiki-Taka” taldiak ere “Salbayue” (*Xabiroia*) berrigiliagaz ujuju eta ajararik neikoa eragin eutson ikusliari. Araso onetako makala dok gure Albitzu «xelebria» [...]»*La vieja que pasó llorando*» Bermeoko *Tiki-Taka* taldiak antzestu eben. Antzestu be polito. Antzes lan oneri amaya emoteko *Itxas-Alde* gudari saila-

¹⁶ SOTA, Manu & ALTUNA, Jose: *Negarrez igaro zan atsua. Udabarriko aselia W.B. Yeats olerkari erindarraren “Kathleen-Ni-Howlihan” tzaskua, La vieja que pasó llorando*. Bilbao, Verdes, 1933.

¹⁷ Maurice Maeterlinck (1862-1948), poeta, filosofo eta antzerkigile belgiarra. Surrealismo eta Absurdoko teatroaren aitzindari: *Les aveugles* (1890), *Pelléas et Mélisande* (1892), Debussy-k opera bilakatu, *L’oiseau bleu* (1908) Stanislavsky-k Moskun antzetzarazia, ...Lauaxetak *Balbia* itzuli zuen (EUZKADI, 1932-XII-15/23)

¹⁸ URKIZU, Patri: “Augustin Zubikarai (1914-2004) & Euskal Teatroa”, *Euskera*, LI, 2006, 871-878.

ren *Matixtako* ixendua taldeko gudari trebiek mendigoxalien ingija ikurrin ta gusti bapo egin dabe¹⁹.

Honek garama atzera begirada ematera eta ohiturazko antzerkia edo kostunbrista deritzona aztertzeraz zertxobait. Emandako zerrendan honakoak ageri dira: ***Ezer ez ta festa; Uste diñat*** eta ***Xabiroia***.

Lehenik Soroak eta geroago Altzagak moldatu jostirudi honetan, *Izarra* antzerki bilduman 15. alea bezala plazaratu zen 1922an, baina Euzko Iztundeko eskuzkribuaren arabera antolapen lana Altzagak 1918rako jada egina zuen²⁰. Bertan Soroak hain ongi eta umoretsu aurkeztu zuen donostiar jende apalak ageri dira, hala nola arrantzaleak, arrain-saltzaileak, Batixta eta Xoluerdi zapataginak, zein *Festarik behar bada bedo Donostiya, bai, bai* kantarekin idekitzen den, eta zapia jaisten honako elkarriketarekin:

XOLUERDI

(*Batixtari*) Aizak, i : bañan zer gertatu da emen?

BATIXTA

Emen? Ezer ez ta festa.

El Madrid de Arniches aipatu izan bada²¹ berdin ere mintza gaitzke pixkat beranduago ere *Soroa eta Altzagaren Donostia*-z, eta Atarrenek beste zenbaitekin antzeztu zuenaz.

Nemesio Arizmendi, "Atarrene" Euzko Iztundekoa antzeztaldekoa zen, eta maiz parte hartzen zuen Altzagak prestatu antzerkietan hala nola *Irritza*-n (1925) Dunkan-en rola jokatzuz, eta *Ezer ez ta festa*-n Juxtorena.

¹⁹ Eguna, 1937-I-26.

²⁰ Koldo Mitxelena Kultur Unea, MS 091 Ant. Doc. 53.

²¹ ESPÍN, Pilar: *El teatro por horas en Madrid (1870-1910)*. (*Subgéneros que comprende, autores principales y análisis de algunas obras representativas*). Universidad Complutense, Madrid, 1988.

Antonio Amundarain (Elduain, 1885 - Madrid, 1954) idazleak idatzitako antzerkiak ditugu *Bertan goxo* (1913), *Uste diñat!* (1914), *Zirt edo zart* (1920), *Egin zak on...*(1921), *Lore bat loitan* (1932)...

Uste diñat ikusi dugun bezala Ean antzeztu zen 1937ko Errege egunean, eta gaia ere ohiturakoa da. Atarikoan dioen bezala, Baserritar neskatxak kalian mirabetzan zer irabazten eta zer galtzen duten ikusteko eta ikasteko jolas-geretaketa dugu, atal batekoa, neskek bakarrik egitekoa eta honelako sermoi tradizionalistaz bukatzen dena:

MARKESA

(*Barrenetik*) He mandado que salgan...

JOXPIÑAXI

Guazen Texantoni, guazen.

TEXANTONI

Itxoin apur bat. (*Aurreratuta gelakoai*)
 Bakoitza geren mallan ederkina gaude
 Baserrikoa zera? Ez izan asarre.
 Langil umilla zera? Ortan ongi zaude.
 Ta beñere ez izan pamparroyen zale,
 Kaletan asko dira gauz aundien jabe,
 Arkitzen diranak maiz bearrena gabe.
 Aurrerapen aundiak gaur bai omen daude,
 Oraingo berrik baño lengo zarrak obe²².

Eta bukatzeko kostunbrismoak gurean eragin antzerkitxo hauek, **Pepe Artolak** idatzitako eta gerra garaian Albitzu xelebriak antzeztu *Šabiroya*²³. Egileak sarrerako azpi ohar batean dioskunez, *Euskera erresha izatiagatik sartzen ditut er-*

²² AMUNDARAIN, Antonio: *¡Uste diñat! ¡Ya lo creo!...* Loyola ´tar, Donostia, 1914, 21.

²³ ARTOLA, José: *Šabiroya, jostirudia egintza batian* (itz neurtuan eta itz laburrian) Oñatiko Euskal Fes-tetan saritua. San Sebastián, J. Baroja é hijo. 1903.

derazko itz batzubek. Gertaera Donostian pasatzen da, eta protagonista Šabiroya, arrantzalia eta patroya da, zenbait pertsonaia salbatzegatik ministroak ontzi berri bat oparituko diotelarik eta zeinen izena SHABIROYA emango dioten.

Hiru obra hauetan ikusten dugunez, zapataginen, neskameen eta arrantzaleen mundua eta hauen aurrean markesak eta ministroak ageri zaizkigu, baina herriko pertsonaia xumeak diren arren, ez dute galtzen beren nortasuna eta duintasuna, lan egiteko grina, umorea ez eta festarako gogoia.

Iparraldean egiten den antzertiak, eta frantsesez *Théâtre de Patronage* deitu izan denak ikusmolde berdina du, hala *Gure Herrian* moldiztegitratzen diren lanak. Adibidez León León: *Herriko besta biharamunean* (GH 1937), *Mehetegiko nausia* (GH 1938), eta *Haurrak azken hitza bere* (GH 1939); eta Piarres Larzabal-en *Merkatutik* (GH 1938), edota Louis Calvez-Henri Caoussin eta Antonio Labaienek moldatu *Gachucha Bécassine* pertsonaia ezaguna oinarri hartuz.

Ipar Euskal Herriko teatro kronika Bigarren Mundu Gerlan *Eskualduna*-ren orriak aztertuz egina baitut norbaitek zerbait jakin nahiko balu argitaratuta dagoen lan hartara igortzen dut²⁴.

Bestaldetik Bilbon bazen talde bat Donostiako Euzko Iztundearekin konpara daitekeena, OLDARGI izenekoa, Manu de la Sotaren inguruan sortua. Mintza gaitezen bada honetaz.

Esan bezala LIBE Sabino Aranak idatzi drama historikoa eta gero Manu de la Sotak bermoldatua 1934ean zenbait aldiz arrakasta handiz jokatu ondoren Coliseo Albian antzeztu zen 1937ko otsailaren 4ean. Hona zer zioen obra honi buruz Alberto Losadak:

²⁴ URKIZU, Patri: "Euskal Antzertia erbestean (1937-1959)". Iñaki Beti & Mari Karmen Gil (ed.), *Exilio y Artes escénicas. Arte eszenikoak erbestean*. Ed. Saturraran, Donostia 2009, 349-367.

La comisión directiva de “Oldargi” compuesta por Manuel Taramona, Francisco de Garate, Juan Salcedo y Julián Ariño (ya fallecidos) y Lucio Arechabaleta, Alberto Losada, Nicolás Bayo y José Garamendi, se lanza a su máxima empresa en 1934; la presentación de LIBE de Manuel de la Sota sobre un guión de ópera de Arana-Goiri, con fondos musicales de Timoteo Urrengoechea, decorados de Gonzalo Bilbao sobre bocetos de Manuel Losada y Antonio Guezala, figurines de Losada y Nico Bayo realizados por Juli Bilbao, armaduras de Marcelino Ortega, armas de fundiciones Ariño, calzados de Matias Barainka, pelucas de Miguel Orio, todo exprofeso, con un presupuesto que en aquella época solamente D. Enrique Rambal se hubiera atrevido a afrontar.

El mismo montaje se acercaría hoy a los dos millones de pesetas.

Sólo el éxito sostenido a través de buen número de representaciones en Bilbao, San Sebastián, Vitoria y algunos pueblos importantes de Bizkaya, consiguió que los ingresos líquidos llegasen a triplicar el presupuesto²⁵.

Kritika ezberdinak izan zituen obra honek komentariogile ezberdinen partetik. Hala Aitzolek “Resurgimiento del Teatro Nacional”²⁶ delako artikuluan gorai patu egiten du, esanez abertzaletasunaren garaipena dela; Lauaxetak²⁷ bere aldetik aipatzen dizkigu Sabinoren kezka, eta teatro juduarekin konparatzen ditu, eta azpimarratzen Peretz-en *Una noche en la plaza del viejo mercado* antzerki baliotsua²⁸ eredugarri gerta daitekeela.

²⁵ LOSADA, Alberto: «Grupo Oldargi de Bilbao», A.M. Labayen, *Teatro euskaro. Entrevistas, reseñas, Crónica. Catálogo de obras dramáticas*. T. II, Auñamendi, Donostia, 1965, 137-140

²⁶ ARIZTIMUÑO, José “Aitzol”: *El Día*, 6 de marzo de 1934.

²⁷ LAUAXETA: “El próximo estreno de Libe”, *Euzkadi*, 1934-II-22.

²⁸ Isaac Leibusch-Peretz (Melnik, 1880 - Los Ángeles, 1948) ghettoen bitzta miserablea estilo errealistaz aurkezten zuen antzerkigilea. Ospetsu bere garaian, yidish-*ez* eta hebraieraz idatzi zuen eta Errusian garrantzizkoa izan zen teatro juduaren pizkundean.

Manu Sotak, aldiz, egin zuenean Aranaren antolaketa honakoa zioen:

Pocas palabras he de decir sobre el cuadro final de *Libe*. El trágico desenlace de este glorioso suceso de la historia vasca se desarrolla en el gran vestíbulo de la Torre de Ugarte. En su desarrollo he creído seguir fielmente el pensamiento de Sabino, hasta en los diversos recitados y escenas que he puesto de mi cosecha. También me he permitido ser generoso con Andima y entregarle el amor de Libe. Y para dar remate a estas líneas, deseo presentar al lector al último de mis hijos espirituales, a *Kuliska*, símbolo inocente de nuestra desgraciada patria²⁹.

Ezkorrago izango Labaien, zeinek honakoa diosku:

Neretzako bigarren eta irugarren ekitaldiak dira onenak. Azken ekitaldia ostera guztietan argal eta izunena. Libe'ren bat-bateko maitasun aldatzea ta gudatearen azalpen eta xee-tasunak ez daude, ez antzerti arauz ez egiantzez egoki taju-tuak. Libe'ren erio-larriak ikusleari izuikara eman bearrean aspertu arazten du. Ain da luze ta itxuragabea. Bestela ere zenbait antzez-lagunak itzaldi geitxo, larregi esaten dituzte³⁰.

Eta José Luis de la Granja irakasleak Aranaren antzerkiak ikertzean orokorrean beste honakoa dio:

Libe es un fruto tardío de la literatura romántica, que recurrir a la historia (al Medioevo, en especial) no de forma inocente ni científica, sino idealizada y revestida con el manto de la leyenda o el mito, con el fin de extraer enseñanzas de provecho para el presente³¹.

²⁹ SOTA, Manu de la: «*Libe* : unas consideraciones sobre su realización dramática», *Euzkerea*, Bilbao 1934, 39-53.

³⁰ Matxin-Gorri, "Libe", *ANTZERTI*, 25. zb., 1934, otsaila.

³¹ GRANJA, José Luis de la: "El teatro nacionalista vasco de Sabino ARANA", *Euskal Antzertia, Le théâtre basque*. Bayonne 1987, 19-37.

Sota, ordea, ez zen nornahi. Gizon jantzia, Cambridgen ikasia, eta artezale amorratua. Idatzi zituen zenbait poema euskaraz eta eleberri bat gaztelaniaz, baina batipat teatro gizona izan zen. Jadanik 1925ean gazteago zenean bere “Candilejas (Ensayo de autocritica) “lanean” antzerkigile ingelesak zituen gogoko:

Bien está en el púlpito la cordura, pero de las bambalinas del escenario deben de colgar ramos de locura. Por eso yo siempre preferiré seguir a Sir James Barrie y a Bernard Shaw, por ejemplo, que crean teatro, antes que a Benavente y a Linares Rivas, cuyas obras no son más que discos que repiten la vida, no obstante estar maestramente impresionados³².

James Barrie³³ eta Bernard Shaw³⁴ bezala bada beste autore bat eta obra berezi bat aipatzen duena, Williams Yeats, *Negarraz igaro zan atsua-* ren sarrean, honelaxe prezizki:

Gau baten, ames argi ta garbija egin neban, benetako amesik ezirudijana. Basetxe aberats baten barruba ikusi neban: berton, laratza su ederragaz eguan, eta beronen inguruban, laster egingo zan ezkontzatzazko barriketea. Basetxe baketsu atan ikusi neban baltzez jantziriko atso baten irudija agertuten zala. Eireann (Irlanda) berbera zan, abesti asko abestu, edesti ugari esan-erazo ta bere mattetasunarren gixon askok eta askok erijotz-bidera jo egin daben Kathleen-ni-Howlihan berbera.

*Lady Gregory’ri W.B. Yeats’ek
zuzendutako idazkija, bere “Kathleen-ni-Howlihan” etzaz itz-egiñaz.*

³² Manuel de la Sota, “Candilejas (Ensayo de autocritica)”, *Pedro Ignacio*. Editorial vasca, Bilbao, 1925, 158.

³³ James Barrie (1860-1937). Eleberrigile eta antzerkigile. Ohiturazko antzerkiak eta fantesiazkoak idatzi zituen hala nola: *The Admirable Crichton* (1902), *Peter Pan* (1904), *Dear Brutus* (1817), *Mary Rose* (1920)...

³⁴ Bernard Shaw (1856-1950). Antzerkigile irlandesa, ingeles teatroan garrantzitsuenetakoa. Ibsen-en jarraitzaile, gizarte burgesaren salatari, antzerti moralista eta polemikoaren alde. Bere obra antzertzen artean hona batzuek: *Major Barbara* (1905), *Androcles and the Lion* (1912), *Pygmalion* (1913), *Saint Joan* (1923). Eragin handia izan du bere jarraitzaileengan.

Jakina den bezala Yeats³⁵ eta Lady Gregory izan ziren teatro irlandesaren sortzaileak XIX. mende bukaeran, eta ez zuen Yeats-ek dantza obraren parte funtsezko izatera kontsideratu, Nō antzerti japonesa ezagutu arte, zeina Ezra Pound-ek³⁶ ezagutarazi zion, Coleman's Hatch-en, Suxxex-en³⁷, elkarrekin bizi ziren garaian.

Japonek ez sortu arren bere sistema filosofiko propioa, aski orijinaltasunik bazuen bere egunorokotasunean txertatzeko konfuzionismotik, taoismotik eta budismotik baliagarritzat jo zezakeena bere izpiritu bilakaerako eta zientziarako. Horrela bada helbururik gabeko mundu zikliko batean, beren patxadak eta errepikak amaiarik gabeko denbora, lehenik eta gerorik gabekoaz mintzo zaigu, Nō antzerti japonesa bezala.

Nō teatroaren estetika eta teoria Zeamik³⁸ (1363-c.1434) kodifikatu zuen eta berrehun urte geroago Okura Teraakira iruzkingileak dioskunez, Nō antzertia faltsua dena erreal bilakatzen bide du, eta pertsonaia fantasmagorikoak ikusleengan benetazkoak bailiran ageri dira.

Honelakoxea dira EMAKUMEA *Iru gudari* antzekizunean eta ATSUA *Negarrez igaro zan atsua* lanean, beraz, ausartuko ginateke esatera, badela Nō teatro japonésaren zantzurik euskal antzertian Dublindik barrena iragan ondoren.

³⁵ William Butler Yeats (1865-1939). Poeta eta antzerkigile irlandesa. Lady Gregory-rekin Abbey Theatre-en irlandar antzerti mugimendu berria sortu zuen. Bere obrak mito zeltiarretan oinarritu eta erdi aroan kokatu gai mistiko-erlijiosoak aurkeztu zituen: *The countess Cathleen* (1893), *Cathleen ni Hoolihan* (1902), *The Hour Glass* (1903), *The Unicorn from the Stars* (1908), *Plays for Dancers* (1916)... azken hau Nō teatroan oinarritua, non antzezleek maskarak daramatzen eta bionbo baten aurrean antzetzten.

³⁶ Pilar HIDALGO et al., *Historia Crítica del Teatro Inglés*. Ed. Marfil, Alcoy, 1988, 302.

³⁷ LONGENBACH, James: *Stone Cottage, Pound, Yeats and Modernism*. 1988.

³⁸ FUSHIKADEN, Zeami: *Tratado sobre la práctica del teatro Nō y cuatro dramas Nō*. Edición y traducción de Javier Rubiera e Hidehito Higashitani. Trotta, Madrid, 1999.

Bilbo eroritakoan erbesterako bidea hartzen dute askok eta Eusko Jaurlaritza Bartzelonara iragaiten da. Hemen jarraitzen dio euskal folklore eta arte adierazpenak aurkezteari, hala nola *Pedro Mari* (1793ko tragedia bat aipatzen duen drama historikoa) Liceu-n Barcelonan maiatzaren 29tik ekainaren 6ra eman zena *Setmana pro Euzkadi* delakoan, herri gudaloste erregular baten aldeko komiteak bultzatuta.

Obra hau Arturo Campión-en *leyenda* batean oinarritua, Alfredo de Etxabek gaztelaniaz moldatu zuen³⁹, eta euskarazko bi bertsio izan zituen. Bata Zinkunegik eta bestea Jon Etxaidek⁴⁰. Honek aldaketa dexente egin zizkion itzultzerakoan, baina guk hemen Barcelonan entzunen zuten eran emango dugu bukaera:

PEDRO MARI

(Como transfigurándose por el efecto que en él produce el canto.)
 ¡Ah, cantos de mi patria! ¡Una de esas canciones libertó mi cuerpo cuando pertenecía al dominio despótico del extraño, y este otro canto...; ¡lo escucháis, Señor! ... viene a acompañar a la liberación de mi alma! *(Con fuerte y enérgica voz.)* ¡Cantad! ...¡Cantad, hermanos!... *(Con un gesto varonil y de gran entereza de ánimo.)* ¡Vamos! *(Sigue al sargento, camina a su lado el marqués, y detrás los dos soldados. Vanse todos por la puerta grande. Llévanle a Pedro Mari al fondo del escenario, donde hay un madero en posición vertical. Resuena el coro interno, sin cesar. Trae el sargento una silla baja, que Pedro Mari la rechaza de un puntapié. Hácenle arrodillarse de espalda y le vendan los ojos. El marqués se separa de Pedro Mari. A una señal del sargento, hacen fuego los soldados del pelotón. Da media vuelta el nabarro y cae mirando al cielo. Instantáneamente de hecha la descarga, deja de sonar el canto y bate el tambor, mientras desfilan los soldados. El marqués, con los brazos cruzados y la ca-*

³⁹ ETXABE, Alfredo de: *Pedro Mari*, melodrama en cuatro actos, el tercero dividido en dos cuadros, basado en la leyenda del mismo título de Don Arturo Campión. Verdes, Bilbao, c. 1932.

⁴⁰ ETXAIDE, Jon: "Pedro Mari", Egan, 1982, 1-6, 191-233.

beza baja, viene, mientras tanto, al primer término del escenario. Vese a Anita que corre desolada y se arroja sobre el cuerpo de Pedro Mari).

MARQUÉS

(Desde el primer término y como con un lamento.) ¡Oh, cuan roja es la sangre vasca!...

Fusilamenduaren fotografiak Goyaren koadroa dirudi, eta ziurren honen *Los fusilamientos del dos de mayo* koadro ospetsuan inspiratu ziren, eta EGU-NAko kronistak dioenez 1937ko ekainaren batean *ospetasun andijaz*.

Hona Jon Etxaideren bertsioaren amaia:

ATIENZA KAPITAINA

¡Soldados! Este es el final que espera a los traidores. Tenedlo siempre presente. ¡Viva el rey! ¡Viva España!

SOLDADU OROK

¡Viva!

AHOTSA (*Ahots ozen bat entzun bedi bastidore artetik*)

Oi, nolako oinazea darion euskal odolaren gorriak!

Ezin dugu utzi aipatu gabe ere **Amaya** opera. Honen libretoa Jose Maria Arroita-Jauregi (Durango 1872-Bilbao 1922) poeta eta antzerkigileak idatzi zuen gaztelaniaz, eta gero Jose Arruek euskaratu. Musika, ezaguna den bezala, Jesus Guridirena da. Drama hiru ekitalditan eta epilogoan banaturik Navarro Villosladak idatzitako *Amaya o los vascos en el siglo VIII* eleberrian oinarritua.

Bilbon 1920an estreinaldiz eman zenez geroztik maiz, Gernika, Madrid, Barcelona, eta Aberri Eguna-n Bilbon, izugarrizko arrakastarekin eta prentsan oihartzun handia izan zuelarik.

Hona nola bukatzen den Arruek paratu euskarazko bertsioan:

AMAYA

Todosi!

TEODOSIO

Zeu, Amaya! Zeu al zara ez ezaun bat lez urtietan neuri jakiaz erdu ixan zarana? Nire biotz saminduak eztaugarri be, esalduta zetorren maitasun oi! Gaurtik Amayan orde zara Iraupena.

AMAYA

Ekatxa jua zan egualdi onan euzkiya argi dau. Jauna aintza!

AMAYA ETA OLALLA

Aintza jaunari!

TEODOSIO

Ta aintza Mikel neure goigotzonari⁴¹.

Arte eszenei dagokienez, erbestean, Alellako festibalean euskal talde batek ere parte hartuko du.⁴²

EAJ-ren eta Euskal Jaurlaritzaren ahalegina handia izan zen erbesteko lehen urteetan propagandarako hain baliagarri gerta zitezkeen antzerkiak eta arte eszenikoak erabiltzen. Hor daude *Elai-Alai*⁴³ eta *Eresoinka*⁴⁴ taldeen adibide esanguratsuak.

⁴¹ Juan Antonio Zubikarai et al., *Opera Amaya*, Eusko Jaurlaritza, dg., 54.

⁴² L'ŒUVRE, 27-I-1939.

⁴³ ARANA MARTIJA, Jose Antonio: *Elai-Alai. Euskalherriko lehenengo koreografi taldea. Primer grupo coreográfico del País Vasco*. Gernikako kultur taldea 1977.

⁴⁴ ARANA MARTIJA, Jose Antonio: *Eresoinka: Embajada cultural vasca 1937-39*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 1986.

Honela Baionako delegazioan zegoen Javier de Gortazar-ek Izagirrereren eskaeraz obra zenbait bidaltzen dizkio, *obras teatrales de carácter vasco que hemos preparado para la propaganda en América y en Cataluña*⁴⁵.

Obrak honakoxeak dira: Nicolás de Viar (*¿Me caso?, Manu-Soro, Maite, Alma vasca, Tercero sin principal*); Manuel de la Sota (*La vieja que pasó llorando, Libe*); Nicolás Cortés (*Cada oveja con su pareja*); Alfredo de Etxabe (*Pedro Mari*); Policarpo de Larrañaga (*Emakumea*).

Hauek gaztelaniaz ziren gehienak, eta horrela Luis de Arregik 1940ko otsailaren 17an Antonio de Iralari bidali gutunarekin batera euskarazko honakoak igortzen dizkio: *Poxpolin gorria; Txokolo, txerri-tratalari; Andregaia nai ta...; Xanko ta Paxko; Patxiko ta Martintxo, Neskamearen Marmarak; Irri-Itzaldia, Bezezi; eta Urteurrena*.

Bederatzi antzerkitxo, hauetarik batzu Antonio Labaienek zuzendu Antzerkiti-n jadanik argitaratuak, eta honela juzkatzen dituenak Arregik:

Son, como podrás ver, cosas sencillas o infantiles, que las teníamos copiadas por la sección de Euzkeralde. Sigue esta sección leyendo nuevas obras, cuyas copias te iremos mandando a medida que se vayan produciendo, para que desde ahí las envíes a Norte-América⁴⁶.

Gerra Zibila Euskal Teatroan

Hitzaldiaren bigarren parte honetan aztertuko dugu gerra *leit-motiv* bezala, alegia, gaitzat hartu izan duten antzerkigile zenbaiten lanak.

⁴⁵ Javier de Gortazar-en gutuna EBB.ko Presidenteari, Baiona, 31 de diciembre de 1938. Abertzaletasunaren agiritegia. Archivo del Nacionalismo Vasco. Artea, EBB-184-1.

⁴⁶ Luis de Arregi a D. Antonio de Irala (Paris), 17 de febrero de 1940. Abertzaletasunaren agiritegia. Archivo del Nacionalismo Vasco. Artea, GE-7-5.

Antonio Ruiz de Azua “Ogoñope” (Elantxobe, 1904-México 1974). *Euzkadi*-n idatzi zuen lehenik “Elantxobetar bat” deituraz eta gero “Ogoñope” ezizenaz *Ekin*, *Aberri*, *Eguna*-n. Erbestaturik Méxicon *Euzko Deyan* ageri zen euskal orriaz arduratzen zen eta 1949ko irailaren 3an ospatu zen Euskeraren egunarako prestatu zuen *Euzkadi’ko erri baten*⁴⁷ antzerkitxoa.

Hona gaia: lehen ekitaldian ikusten da herrixka bat, zein guardia zibilek estu zaintzen duten, eta non euskaraz hitzegitea debekatua dagoen “la ley es la ley”. Patxi alkate izan arren, bigarren autoritatea da. Alaba hasieran Casimiro kanpotarrarekin maiteminduta izan arren, azkenean betiko senargaiarengana itzuliko da.

Noski, guardia zibilak gaztelaniaz mintzo dira, eta ez diote Martin alguazilari bandorik euskaraz egiten uzten.

Teatrotxo hau Iñaki eta Patxiren kantarekin amaitzen da, hau da Arrese-beitiaren bertso ezagunekin: *Euzkaldun jai nintzan / euzkalduna azi...*

Ogoñopek euskal nazionalismoaren ildoari jarraitzen dio zuzen-zuzen, eta horrela 60ko hamartean Andima Ibiñagabeitiarekin izan zuen eztabaidarik⁴⁸, honek Alderdiari kritikak egin zizkionean.

Antonio Maria Labaien (Tolosa 1898-1994) teatro gizonaz eta obraz mintzatu ohi gara behin baino gehiagotan⁴⁹ eta hemen beraz, soilik bere *Lurrikara* (*Euzko Gogo*a 1955) antzerkia aipatuko dut.

Hona bere antzerti teoriaren pundurik nagusienetakoa laburbildurik:

Gure txikian aiek bezin aundi izan gaitzke ondo ikusten
gure inguruko gizadiaren sakona; eta itzez eta egitez neurritz
jutzen badakigu: irria luze, nigarra labor⁵⁰.

⁴⁷ RUIZ DE AZUA, Antonio: *Euzkadi 'ko erri baten*. Ekin, México, 1950.

⁴⁸ URKIZU, Patri (ed.): *Andima Ibiñagabeitia, erbestetik bame-minez, gutunak 1935-1967*. Susa, Zarautz, 200, 218.

⁴⁹ URKIZU, Patri: “Antonio Maria Labaien (1898-1994) eta euskal antzertia”. *Euskera*, XLIV, Bilbo, 1999, 37-49.

⁵⁰ LABAIEN, Antonio Maria: “Gure teatroa ta beste”, *Egan*, Donostia, 1959, XII, 159-161.

Lurrikara, neurri batean Martin Lekuona apaiza errugabe eta beste hainbat fusilatu zituztenen omenez idatzitakoa dela esango nuke, eta alderdiaren eta herriaren gora-beherak, hala nola erreketek eta fazisten arteko harremanak ongi ezagutzen zuenaren begiz ikusita. Hona zer dioen Laugarren ekitaldian Mojen Komentuko Atezaiaik:

Ez det iñoiz onelako illeta itunik ikusi. Iñor ez Elizan, etxe-koak ezik. Erru izpirik ez zuten D. Martin eta Gotzon gaizoak erail dituzte, ta elizkizunetarako erriko jendeari etortzen utzi ez! Zer ikustekoak ote gera orindik!

Eta amaian Komentuko Aitzindari Amak:

LURRIKARAK! Ondoren gelditzen da naasi aldian zutik irauteko indarra gutxik bait dute. (Goruntz begiak jasorik) Illunpean artaldea galdu ta sakabana ez dedin, jaun altsuari eska ezaiogun Artzai onak eman ditzaiagula⁵¹.

Luis Haranburu (Alegi 1947) saiolari, nobelista eta antzerkigile dugu. Arlo honetan pertsonai historikoen bizitza zertzeladak eta ildo filosofikoak aurkeztu izan ditu batipat. Tituluak honakoak dira: *Hil* (1972), *Job* (1976), *Gemika* (1977), *Sabino* (1986), *Loiola* (1986), *St Cyrán* (1986), *Zumalakarregi* (1986), *Lancre* (1987), eta azkenik *Josafat*, zeinarekin Donostia Hiria Kutxa antzerki saria 2007 irabazi zuen.

Hona Gernika antzerki liburuaren kontraportadan zer dioen:

1974ko urtean *TORIBIO ALTZAGA* sariaren irabazle suertatu zen antzerki hau, “legezko” oztopoengatik ez dugu argitaratzerik izan gaurdaino.

Drama eskematiko honetan Euskal Herriaren egoera repressioa tankeratzen da. Hain gertu diren denboretako zoritxarrak nekez gerta daitezke entretenigarria eta teatrogai badira beren tragedia kutsuagatik da.

⁵¹ LABAIEN, Antonio Maria: *Teatro osoa euzkeraz (Obras completas de teatro vasco)*. T. I, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1976, 352, 355.

GERNIKA antzerki hau euskal teatro berriaren kontexto formalean finkatzen da⁵².

Teatro politiko-sinbolistari jarraiki koruaren parte hartzea handia da eta JIGANTEaren pertsonaia Francoren eta diktaduraren irudi esperpentikoa. Lukas Dorronsorok zuzentzen duen *Goaz* taldeak aurkeztu zuen Deban 1981ean.

Jean-Louis Davant (Urrustoi, 1935). Poesia eta historia liburuen egilea, hala nola eskola berriko pastorailegia: *Abadia Urrustoi*, Maule 1990; *Euskaldünak Iraultzan*, Gotaine 1993; *Aguirre Presidenta*, Arrokiaga 1995; *Xiberoko Makia*, Sohüta 2001; *Antso Handia*, Maule 2004.

Agirre presidenta pastoraLEAN tradizio ezberdinetako kantore ugari erabiltzen ditu zenbait musikariren laguntzarekin, eta azpimarratu beharko genuke Hélène Etchecoparrek⁵³ batera, Onen eta Gaiztoen arteko kontrajartze honetan leku gutxi gelditzen zaiola zehaztasunari, ez dela ageri bertan *ni nuance ni subtilité*, Lehen Peredikia -ko laugarren bertsoak adierazten duen bezala:

Nafarroako haitetsi
Madrileko Biltzarretan
Euskal Herriaren alde
Jokatü zen debaldetan.

Carlos Panera (Bilbao 1956) Euskal Herrian dugun teatro zuzendaririk oparitsuen eta arrakastatsuenetarikoa dugu, ondoko antzerki zerrendan ageri zaigun bezala.

1980	<i>Jimmy Pottolo eta zapataria</i>	(Bernardo Atxaga)
1981	<i>Logalea zeukan ekilibristaren kasua</i>	(Bernardo Atxaga)
1982	<i>Danbor magikoa</i>	(G. Rodari)

⁵² HARANBURU ALTUNA, Luis: *Gernika (Drama historikoa bi partetan berezia)*. Kriselu, Donostia, 1977.

⁵³ ETCHECOPAR, Hélène: *Théâtre basques. Une histoire du théâtre populaire en marche...* Gatuzain, Baiona, 2001.

1983	<i>Pistolaren begi zuribeltzak</i>	(Dario Fo)
1984	<i>Gabonetako Ikuskizuna</i>	(Pedro I. Barrutia)
1985	<i>Ezagutu Bizkaia</i>	(Maskarada)
	<i>Gastibeltzaren karabinak</i>	(Marc Legasse)
1986	<i>Harrizko herri hau</i>	(Gabriel Aresti)
1987	<i>Gernika 16:30</i>	(E. Jimenez-Maskarada)
1988	<i>Kontrabajua</i>	(Patrick Suskind)
1989	<i>Akerlarrua</i>	(Maskarada)
1994	<i>Monstruo sakratuak</i>	(Maskarada)
1997	<i>Nerudaren postaria</i>	(A. Skarmeta)
1998	<i>Izarretako bitakora</i>	(Stanislaw Lem)
1999	<i>Ikaro</i>	(Maskarada-J.C.Perez)
2000	<i>Kaio luma zikina</i>	
2001	<i>Kontenedore baten ixtorioak</i>	
2005	<i>Lauaxeta, herri antzerkija</i>	<i>Mungiatarrek...</i>
2006	<i>Picasso 1937. Premios en Miami</i>	

Lauaxeta, herri antzerkija trilogia baten hasiera da *Picasso 1937*-kin amaituko dena. Mungiako zein inguruko herrietako 150 bat herritar konprometitu ziren pastoral antzeko obra honetan, non musikak benetazko protagonismoa duen Agus Perez-ek seinalatzen duen bezala⁵⁴. Irudien artean Perezek dioenez, berziki hunkigarriak Bilboko Areatzan hartutakoak jendea korrika babes bila zebilenean, Gernikako bonbardaketarenak eta, nola ez, atzerrira bidalitako umeen aurpegi tristeak eta amen negarrak.

⁵⁴ Agus Perez, "Lauaxeta, herri antzerkija". *Berriak*, 2005eko ekainaren 28^a.

Beste obra gehiago ere gelditzen dira aurkeztu gabe, baina adierazi nahiko genuke laburbilduz euskal teatroak zein garrantzi handia ukan zuen batipat Bigarren Errepublikan eta bai Gerra garaian ere, eta bizirik zirauela egoera hain kontra izanik. Gaur egun modernitatean sendo sustraiturik dago, honek berekin dakartzan tresneria eta baliabide tekniko oro erabiliz, eta honetaz aparte jaidura kostunbristatik politiko-sinbolikora urrats handi bat eman dute arte eszenikoek. Baina ez ditzagun ahantz bide berri hauetan izan genituen aintzindari eta bidegileen ahaleginak.

Bibliografia

ALZAGA (T.), *Ezer ez ta festa. Marzelino Soroa'k idatzitako jostirudiaren antolapen berria*. Antzerki Salla, 15.zb., Donostia, Martín, Mena & Cia., 1922

AMUNDARAIN (A.), *¡Uste diñat! ¡Ya lo creo!*. Donostia, Loyola'tar Eneko Deuna'ren irarkola, 1914.

ARANA (S.), *Libe*. Bilbao, Tipografia Universal, 1903.

ARANA MARTIJA (J.A.), *Elai-Alai. Euskalherriko lehenengo koreografi taldea. Primer grupo coreográfico del País Vasco*. Gernikako kultur taldea 1977.

ARANA MARTIJA (J.A.), *Eresoinka: Embajada cultural vasca 1937-39*. Gasteiz, Eusko Jaur-laritz, 1986.

ARTOLA (J.), *Šabiroya jostirudia egintza batian*. San Sebastián, J. Baroja é hijo, 1903.

DAVANT (J.L.), *Aguirre president, pastoral*. Arrokiaga, Pyrénées-Affiches 1995.

ETXABE (A.), *Pedro Mari*. Bilbao, E. Verdes, 1932.

GOMEZ DIAZ (L.M.), *Teatro para una guerra (1936-1939). Textos y documentos*. CDT. Madrid 2006.

HARANBURU (L.), *Gernika (Drama historikoa bi partetan berezia)*. Donostia, Kriselu, 1977.

LABAIEN (A.), *Lurrikara*. Miarritze, Euzko Gogoa, 1955.

MARRAST (R.), *El teatro durante la guerra civil española. Assaig d'història i documents*. Barcelona, Institut del teatre, 1978.

RUIZ DE AZUA (A.), *Euzkadi'ko erri baten*. Mèxico, Ekin, 1950.

SOTA (M.), *Negarrez igaro zan atsua*. Joseba Altunaren itzulpena. Bilbao, Verdes, 1932.

SOTA (M.), *Iru gudari*. Esteban Urkiaga "Lauaxetaren itzulpena. Bilbao, Euzkadi, 1933.

URKIZU (P.), *Exiliatuok ez gara inongoak*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 1995.

URQUIZU (P.), "La cultura del exilio vasco en euskera", in ABELLÁN (J.L.) et al., *Memoria del exilio vasco. Cultura, pensamiento y literatura de los escritores transterrados en 1939*. Madrid, Biblioteca Nueva, 2000, 99-145.

URQUIZU (P.), *Teatro vasco. Historia, reseñas y entrevistas, antología bilingüe, catálogo e ilustraciones*. Madrid, UNED, 2009.